

om betydningen af islam og religionens rolle, men i en anden variant. I Saudi-Arabien legitimeres staten ikke blot med islam, men har også med tiden skabt sig et monopol på fortolkningen af wahhabismen som den særlige retning, der følges i Saudi-Arabien, en udvikling, der ifølge Søren Hove skal ses som baggrunden for den islamiske opposition i Saudi-Arabien, herunder Osama Bin Laden.

Artiklerne varierer i formidlingsevne, og enkelte kunne have haft glæde af et skarpere redaktionelt øje og en ekstra korrekturlæsning. Men generelt får man et grundigt og spændende indblik i udvalgte mellemøstlige landes udvikling til selvstændige stater. Samtidig får man en klar fornemmelse af, hvorfor reduktionistiske forklaringer, som fx at islam er årsagen til den manglende demokratiske udvikling, er meget langt fra virkeligheden. Lars Erslev Andersen rejser denne diskussion med et teoretisk udgangspunkt og argumenterer for, hvad artiklerne afspejler, at man netop må kombinere analytisk universalisme med historisk partikularisme. Der er så sandelig generelt tale om svage stater uden betydelig legitimitet i befolkningerne. At dette skyldes et komplekst samspil mellem økonomiske, regional-politiske og geopolitiske årsager samt den postkoloniale historie, får artiklerne tydeligt belyst, ikke mindst i kraft af deres gensidige supplerende og deres detaljerede viden og overbevisende argumentation.

Lise Paulsen Galal
Adjunkt
Kultur- og Sprogødestudier
Roskilde Universitetscenter

Lars Andersen, Poul Duedal & Louise N. Kallestrup (red.): *De måske udstødte. Historiens marginale eksistenser*. Ålborg: Aalborg Universitetsforlag 2005. 300 sider. Illus. ISBN 87-7307-737-2 (hb). Pris: 350 kr.

Det er en god idé at lave en antologi om afvigere og de processer, der producerer noget og nogen som afvigende i forhold til den normalitet, der er gældende på givet tidspunkt og sted. Det afvigende anskueliggør, hvori det normale består, og hvad det er, der gør de normale fællesskab ensartet. Et bredt udbud af eksempler på fortællinger om afvigelser hjælper os til at se, at bestemmelserne af det afvigende og det normale aldrig er de samme fra sted til sted; de ændrer sig afhængigt af de kontekster, de udfolder sig i. Derfor kunne *De måske udstødte* fra Aalborg Universitetsforlag ved første øjekast synes *gefundenes Fressen* for læsere med interesse for inklusion-eksklusions-problematikker. Det er en antologi, hvis erklærede formål er at give „et overordnet historisk perspektiv over inklusion og eksklusion i tid og sted“ (s. 7).

Bogen er lækkert og flot udstyret, trykt på glittet papir, solidt indbundet, rigt illustreret med glimrende billeder, nogle af dem i farver, og en spændende forside, hvor Storm P.s „Indenfor og Udenfor“ fra 1935 er baggrund for overskriftsteksterne. De tre redaktører er historikere og ph.d.-studerende ved Aalborg Universitet. De bidrager hver med en artikel. Bogens øvrige forfattere er hentet rundt om i det danske historikermiljø. Bogen omfatter ti kapitler samt en introduktion og en afslutning. De ti kapitler er delt symmetrisk i to halvdele med fem i hver. Den ene samles under overskriften „Religiøse modbilleder“, den anden under „Verdslige modbilleder“. Samlebetegnelserne refererer ikke til indholdet i

artiklerne. Der er tale om en rent kronologisk inddeling, således at artikler, der behandler en historisk periode før 1800-tallet, ligger i første halvdel, mens artikler, som omhandler senere perioder, falder i den anden del. Hvad inddelingen skal gøre godt for, står ikke denne anmelder klart. Begrebsparret religiøs-verdslig spiller, med en enkelt undtagelse, ingen rolle i artiklerne hverken som analytisk greb eller som genstand for diskussion.

For den ikke-historiefagkyndige forekommer artiklerne hver for sig udmærkede. De er skrevet af kompetente forskere, som kender deres stof. Torben Nielsen skriver om højmiddelalderens religiøse specialister, som han betegner som „religiøse atleter“. Et afgørende indsatsområde for disse mennesker var nemlig deres egen krop. Gennem mangeartede former for askese og kropslige mortifikationer ville de nærme sig Gud. I den forstand var disse „atleter“, eller måske især deres kroppe, på én gang udstødte og elskede, mener Nielsen; de efterlignede nemlig Jesu lidelser. Michael Pelting skriver om, hvordan omvandrende præster, tiggerbrødre og pilgrimme til tider blev gjort til syndebugke og forfulgt som pestspredere under middelalderens sorte død. Visse steder fik de sendt bolden videre til jøderne, *the usual suspects*, som altid var lette ofre for alskens mistænkeliggørelser. Artiklen leverer klare eksempler på, hvordan fremmedhed kan give afsæt for alle hånde forestillinger om de ulykker og ugeringer, der kan formodes at gemme sig bag det ukendte og anderledes, og som må straffes eller udrenses på forskellig vis.

Brian P. McGuire har en artikel med om middelalderens store gejstlige reformator, Jean Gerson, som han mener kan forstås som en selvskabt afviger, i og med at Gersons budskab stod i modsætning til den herskende lære og de herskende samfundsforhold. At Gerson samtidig beklædte en af det etablerede samfunds højeste poster, gør sagen overmåde kompleks. Som McGuire ser det, er det den intellektuelles pligt at holde moralske og etiske idealer i hævd og om nødvendigt opponere mod magthavere, som ikke gør det. Gerson var i den forstand en helt og en afviger, der talte sine foresatte midt imod.

Efterfølgende beretter Louise N. Kallestrup om inkquisitionens bestræbelser på at straffe præsters udøvelse af kærlighedsmagi i 1600-tallets Italien. Set i forhold til lokal-samfundet var udøverne af magi næppe afvigende. Set fra kirkens side bestod afvigelsen i at praktisere en folketro, som ikke var i overensstemmelse med den katolske kirkes definition af den kristne lære. Det virkelig strafbare var at udøve magi med Bibelen i hånden, bogstaveligt talt eller metaforisk. Inkquisitionen udgjorde den disciplinerende instans, der skulle få især præsterne til at rette ind. Forholdet mellem folkelig praksis og magthavernes bestræbelser på effektiv normsætning trakteres videre i Nina Koefoeds artikel om uægteskabelig seksualitet i det 18. århundredes Danmark. Christian V.s Danske Lov fra 1683 kriminaliserede udenomsægteskabelige forhold. Forbuddet, som gjorde ægteskabsbrud strafbart med døden, blev ophævet i 1812. Dødsdomme af den art blev sjældent eksekveret i det 18. århundrede, men såkaldte løsagtige kvinder straffedes hårdt. Alligevel var halvdelen af alle kvinder gravide ved ægteskabets indgåelse. I folkets forståelse var ugiftes seksuelle forhold nemlig helt normale. De blev først afvigende, hvis parret ikke giftede sig, når kvinden blev gravid, som Koefoed formulerer det. Hun diskuterer videre de udviklinger i retspraksis og folkelig adfærd, som endte med, at kvinder generelt blev stillet ringere end mænd, når udenomsægteskabelige forhold resulterede i svangerskab. Koefoed finder, at skellet mellem afvigende og normal seksuel adfærd ingenlunde er entydigt, ligesom der ikke er nogen klar grænse mellem inklusion og eksklusion.

Peter Scharff Smith taler om det såkaldte moderne fængselsvæsen, som tog form i 1800-tallet, hvor straffeanstalter blev indrettet til at opdrage og forbedre de indsatte frem

for blot at afskrække dem. Midlerne var arbejde, afsondring, religion og streng disciplin. Det er gruppevækkende regimer, man visse steder bød de kriminelle i disse moderne fængsels målrettede forbedringsøjemed. Permanent individuel isolation og påbud om at bære masker for at hindre kontakt fangerne imellem førte til vanvid og sindssygdom blandt de indsatte. Fra starten af 1900-tallet overtog læger og psykiatere gradvist fængselspræstens rolle som rehabiliterings drivkraft. Rehabiliteringsideen blev til dels opgivet igen i 1970'erne, og man gik over til blot at opbevare fangerne, indtil et fornyet fokus på rehabilitering meldte sig i skarp konkurrence med en fornyet hævn- og straffororienteret udvikling, som mest tydeligt udfoldes i USA. Smith diskuterer forbedrings- og rehabiliteringstankens historie og ser på de forestillinger om afvigere, som er forbundet med den, herunder det forhold, at udviklingen i USA – som i nogen grad efterlignes andre steder, bl.a. i Danmark under den siddende regering – er samfundsmæssigt skæv, i og med at massefængsling rammer særlige befolkningsgrupper, især sorte og latinamerikanere, på en sådan måde, at det nu er blevet normalt, at voksne mænd fra disse befolkningsgrupper tilbringer en del af deres liv i fængsel.

Der er ingen korrelation mellem vækst i kriminalitet og udviklingen af disse massefængslinger og længere straffe. Baggrunden findes i en politik, som tager afsæt i følelser og symbolorienteret retorik, hvis primære funktion består i at få politikerne til at fremstå som handlekraftige og konsekvente (s. 182). Hermed er vi tilbage i en art førmoderne tilstand, hvor det irrationelle, som oplysningstænkerne i 1700-tallet søgte at udskille, får lov at råde og begrunde en offentlig, samfundsmæssig praksis, som ikke er vidensbaseret, som har høje økonomiske omkostninger, er ineffektiv og medfører unødigt lidelse. Parallelt hermed har rehabiliteringstanken imidlertid fået en renaissance med såkaldte kognitive færdighedsprogrammer, som skal lære de indsatte at styre deres aggressioner. Dette magt teknologiske disciplinerings tiltag ligger i tydelig forlængelse af 1800-tallets forbedringsprogrammer til normalisering af de kriminelle afvigere. Smith har ikke sympati for den form for tvang.

Michael Harbsmeier beretter om nogle afrikaneres erfaringer fra rejser i Europa i 1800-tallet. De oplevede på hver deres måde det fremmede som et sted for udstillinger og skuespil. For disse besøgende var det europæiske det afvigende, men på paradoksalt vis var de selv en integreret del af det skuespil, de blev stillet over for, al den stund deres rejser oftest var foranlediget af europæiske samlere, forskere og opdagelsesrejsende. Artiklen har været publiceret på tysk i 1994. Den er ikke skrevet til antologien og forholder sig ikke eksplicit til bogens emne.

Jette Møllerhøj skriver om psykiatriens definitioner af det sindssyge og det sindsunde i sidste halvdel af 1800-tallet. Hun undersøger de tanker og ideer, psykiaterne formulerede som grundlag for deres arbejde, herunder især den vanskelige distinktion mellem det normale og det patologiske. Møllerhøj stiller sig kritisk i forhold til den anti-psykiatriske kritik af behandler systemets disciplinerings- og medicineringsregimer. Hun forsøger at nuancere billedet, rehabiliterer psykiaterne og anerkender deres stræben mod humanisering og fremskridt i forhold til tidligere tiders behandling af „de gale“ – hvilket ikke er det samme som at benægte, at det psykiatriske felt er impliceret i stærke magtrelationer.

Lars Andersen undersøger forskydninger i tiårene omkring år 1900 i forståelsen af arbejdsløshed fra et selvforskyldt problem til et samfundsskabt onde. I første omgang blev fattigdom og ledighed set som en foranderlig og subjektiv tilstand, men siden

bidrog politikere og økonomiske eksperter til en opfattelse af arbejdsløsheden som et socialt onde, „der træffer mangan arbejder uden egen skyld“ (s. 240). Hermed kunne indføres lovgivning om arbejdsløshedsforsikring (1907) for de uforskyldt arbejdsløse. Der oprettedes i den forbindelse en sondring mellem såkaldt værdige og uværdige arbejdsløse. De sidste var de dovne og drikfældige, de arbejdssky elementer, som ikke var at betragte som „arbejdere“, men som afvigere, der skulle holdes uden for forsikringsordningen. De værdige arbejdere, derimod, måtte hjælpes gennem perioder med uforskyldt ledighed. På den måde kunne de fastholdes som disciplinerede, værdige arbejdere, der let kunne hentes tilbage på arbejdspladserne, når der var brug for dem. Andersen pointerer, at det ikke slet og ret var socialdemokraternes og fagbevægelsens fortjeneste, at der indførtes lov om arbejdsløshedsforsikring, selvom det var dem, der havde bragt forslaget på banen midt i 1890'erne. Kredse af toneangivende reformvenlige højrefolk og social-økonomiske eksperter tog nemlig ideen om arbejdsløshedsforsikring til sig som led i et borgerligt moralsk oplysningsprojekt, der skulle sikre sammenhængskraften i samfundet, men vel at mærke uden samtidig at støtte fagbevægelsens lønkamp. Derfor måtte en eventuel forsikringsordning ikke knyttes direkte til fagforeningerne, sådan som socialdemokraterne ønskede. I forbindelse med indførelsen af arbejdsløshedsforsikring flyttedes diskursen fra et spørgsmål om *håndtering* af den *arbejdsløse* til *regulering* af *arbejdsløsheden*, siger Andersen. Her afhang definitionen af den „værdige arbejdsløse“ af definitionen af den „uværdige arbejdsløse“. Den ene kunne ikke tænkes uden den anden.

Sluttelig beretter Birgit Kirkebæk om de åndssvages vilkår i Danmark og ændringerne i samfundets praksis omkring dem fra ren indespærring over afsondring på forsorgshjem til nutidens bofællesskaber. Forfatteren gør sig overvejelser om, hvorledes samfundet „på stadig nye måder definerer sin egen identitet ved at udsondre et andet som anderledes ...“ (s. 261). En særlig gruppe såkaldt lettere åndssvage udskilles op gennem første del af 1900-tallet som „moralisk åndssvage“. Til kategorien hørte blandt andet „letfærdige og løstagtige“ kvinder, som blev anset som farlige for samfundet. De blev afsondret på en ø i Storebælt, Sprogø. Man mente, at de var arvemæssigt belastede, og det gjaldt om at hindre, at de fik børn, som kunne „smitte“ sunde slægter gennem giftermål og børneavl. Til segregeringen føjedes derfor nye metoder til behandling af de således diagnosticerede, nemlig kastration og sterilisering. I efterkrigstiden vandt menneskerettighedstanken indpas i forhold til de åndssvage; den administrative frihedsberøvelse kunne herefter prøves ved domstolene. Senere begynder man at integrere de åndssvage i samfundet under hensyntagen til deres særlige situation. Samtidig udvikles stadig nye teknologier til forebyggelse af fødslen af åndssvage børn. Elimineringen af kategorien har så at sige flyttet sig fra fortidens udsættelse af „skiftinge“ eller nyfødte med synlige handicap til fordrivelse på fosterstadiet eller før. Udskillelsen begrundes gerne ud fra overvejelser om økonomi og samfundsnytte og legitimes som hensyn til både den afvigende selv og samfundet, konstaterer Kirkebæk.

Gennem eksemplerne anes paralleller mellem udskillelsen af flere kategorier af afvigere – kriminelle, mentale, sociale – i den moderne verden, hvor det er forholdet mellem afvigere og samfund, der er på prøve. Lidt anderledes ser det ud i middelalderen og 1600-tallets Italien. Her er det ikke altid samfundet, men lige så meget den katolske kirke, som er den afgørende magtinstans, i forhold til hvilken bestemmelsen af det afvigende rationaliseres og legitimeres. Antologien forholder sig ikke til konsekvenserne af denne forskel.

Antologien forholder sig i det hele taget ikke rigtig til sig selv. Afslutningskapitlet udgør ikke et forsøg på at se tilbage eller hen over antologiens forskellige bidrag, sammenligne eller uddrage nogle paralleller, konklusioner eller analytiske pointer. Afslutningskapitlet, som er begået af Christian Kvium, handler om noget helt andet, nemlig om epistemologi for historikere. Han giver det ganske vist overskriften „Fortiden som en afvigelse fra nutiden“, men denne facon for at gøre kapitlet relevant i forhold til antologien forekommer noget søgt. Kapitlet er ellers udmærket læsning. Kvium argumenterer for, at ideen om, at historikeren kan ses som den egentlige kilde til erkendelse i forskningsprocessen, reducerer *verden* til en forstyrrende faktor. Med ordet *verden* mener han noget i retning af stedet for retningsændrende *oplevelser* af den slags, der tilsyneladende kommer ganske uvarslet, nemlig *intuitioner* eller *indfald* (s. 287). Det er herfra, historikeren henter inspirationen til de spørgsmål, han stiller til sit stof, og som frembringer ny erkendelse, mener Kvium, forudsat naturligvis, at kilderne respekteres. Det handler ikke om at fremhæve fortidens kulturelle og mentale anderledeshed og dermed lægge afstand til den, men om at *overvinde* distancen ved at gøre anderledesheden *forståelig*. På den måde ligger Kviums projekt måske i forlængelse af det, som redaktørerne gerne ville med antologien, men forbindelsen gøres ikke eksplicit.

Som nævnt var antologiens idé „at give et overordnet, historisk perspektiv over inklusion og eksklusion i tid og sted“ (s. 7), hvis man skal tro redaktørernes forord. Jeg ved ikke helt om antologiens spredte beretninger om forskellige historiske „cases“ gør det ud for et perspektiv, forstået som et tilbageblik, der åbner for en sammenhæng. For denne anmelder vil „spredt fægtning“ nok være en mere præcis karakteristik af antologien som helhed, de enkelte artiklers kvaliteter ufortalt. Der er ganske simpelt for mange artikler (Nielsen, McGuire, Harbsmeier og til dels Kvium), hvis relevans i forhold til det udstukne emne ikke er indlysende. Duedahl kæmper ellers bravt i sin introduktionsartikel for at præsentere en analytik, den foucaultske, som øjensynlig var ønsket brugt som samlende teoretisk ramme for de forskellige bidrag, og han forsøger at vise de enkelte artiklers relevans i forhold til denne analytik og skabe overblik og sammenhæng mellem bidragene. Når læsningen af artiklerne undervejs ikke helt indfrier den forståelse og sammenhæng, Duedahl søger etableret, skyldes det primært, at forfatterne ikke selv kommer hans læsninger i møde. I Duedahls optik bliver fx Harbsmeiers artikel til en beretning om fremmede, som fremsiger skjulte sandheder og dermed eksemplificerer en form for afgiverromantik, som også dyrkes den dag i dag. Men det var ikke det, der var Harbsmeiers pointe. Nielsens religiøse atleter tillagde sig den udstødtes adfærd og blev elsket for det, fordi den udstødte, Jesus, de efterlignede, var blevet et forbillede for befolkningen i Europa. Det er rigtignok et af Nielsens budskaber, men det er ikke det, som optager hovedparten af artiklen. Heller ikke McGuires artikel lader sig umiddelbart indskrive i Duedahls ønskede sammenhæng. Den nedgørelse af den intellektuelle, som Duedahl betoner, er ikke McGuires pointe, selvom temaet naturligvis er til stede i hans beretning om Jean Gerson. I den forstand kommer Duedahls introduktion til at installere nogle forventninger om tematisk sammenhæng hos læseren, som ikke efterfølgende indfries ved læsningen af artiklerne. Det gør ikke de enkelte artikler dårlige, men det får antologien til at falde fra hinanden. Det fremgår af forordet, at der forud for udgivelsen har været afholdt et seminar. Man må formode, at seminaret udstak en afgrænset tematik for bidragene til det planlagte bogværk. Nogle forfattere har ikke ønsket at rette ind efter denne linje. Redaktørerne skulle nok have taget konsekvensen heraf, enten ved at droppe

de afvigende bidrag eller ved at droppe den ufrugtbare linje for etablering af en sammenhæng, som alligevel ikke er til stede i forhold til en tredjedel af bidragene. Øjensynlig har redaktørerne ladet sig forføre af Foucaults pointe om, at grænserne mellem dem, som er marginaliserede, og dem, der er integrerede i et samfund, er bundet til konteksten, og at „afvigelser derfor overordnet set er en abstraktion konstrueret i menneskers hjerner“. Denne afvigelsens historicitet giver nemlig historikeren mulighed for frit at boltre sig i tid og rum, konstaterer Duedahl (s. 14). I begejstringen over denne opdagelse synes redaktørerne at have overset, at en sammenstilling af tekster vedrørende forskellige sagsforhold må overholde visse regler for etablering af sammenhæng; der må altså være noget, fx et sæt af spørgsmål, nogle begreber eller analysemåder, et fælles empirisk fokus eller andet, som går igen fra den ene tekst til den anden. Det er kun i meget begrænset omfang tilfældet her. Det er lidt synd for de mange i øvrigt udmærkede og læseværdige artikler, og det står i kontrast til det overdådige udstyr, som antologien er begavet med. En anden uheldig kontrast i udstyrsstykket er den mangelfulde korrekturlæsning, som præger antologien, og som rækker fra tryk- og orddelingsfejl til dårligt konstruerede sætninger og henvisninger til litteratur, som ikke optræder i litteraturlisten. Modsat normale standarder findes noterne i øvrigt efter litteraturlisten og ikke omvendt. Om dette er en tilstræbt nyskabelse eller bare noget sjusk, kan man kun gisne om. Jeg gætter på det sidste.

Jeg ved ikke helt, hvem jeg skulle anbefale bogen til. De, som ønsker viden og overblik over eksklusionsmekanismer og -processer, er nok bedre tjent med at konsultere den samfundsvidenskabelige litteratur om emnet. For historisk viden om bestemte emner og cases vil man nok altid gå til mere udførlige fremstillinger end dem, antologien kan byde på. Men det vil da være en god idé, om bogen er tilgængelig på fagbibliotekerne rundtomkring i landet, både historiske, socialvidenskabelige og andre, så interesserede kan lade sig inspirere, og fagfolk kan lokalisere de artikler, de måtte finde brug for. Er man på vej til at gå om bord i et af de berørte emner, kan antologien såmænd være et udmærket sted at starte.

Hanne Veber
Ph.d. et mag.scient.
Tidsskriftet *Antropologi*
København

Holger Jebens: *Pathways to Heaven. Contesting Mainline and Fundamentalist Christianity in Papua New Guinea*. Oxford: Berghahn Books 2005. 304 sider. ISBN 1-84545-005-1 (hb). Pris: \$85/£50.

Pathway to Heaven er en omskrivning til engelsk af en monografi oprindeligt skrevet på tysk. Bogen er baseret på Holger Jebens' feltarbejde i Southern Highlands i Papua Ny Guinea. Den handler om religiøse forestillinger og historisk forandring blandt folk i Pairundu og er en af de første monografier om melanesiske samfund, der betragter konverteringer og daglig praktisering af kristendom som et tema i sig selv.

I Pairundu blev folk først omvendt af katolske missionærer, men i de seneste årtier har syvendedagsadventister formået at tiltrække flere og flere tilhængere. Jebens forklarer denne historiske udvikling gennem en sammenligning af de to konkurrerende trosret-